

Nawoord bij de reactie van Blokdijk

Drs. P.W.A. Eimers

Inleiding

De discussie over de relevantie van een cognitief model voor de accountant in de praktijk voldoet geheel aan het doel van het eerder verschenen artikel: trachten een brug te slaan tussen onderzoekers enerzijds en accountants in de praktijk anderzijds. De kritiek van Blokdijk richt zich voornamelijk op de relevantie van het cognitieve model en niet op de later in het artikel genoemde implicaties voor de praktijk. Kennelijk zijn de in de tabel genoemde implicaties voldoende herkenbaar voor de praktijk. Blokdijk heeft in grote lijnen drie punten van kritiek op het cognitieve model:

- Het cognitief model is niet geheel herkenbaar voor de Nederlandse accountant
- In de praktijk worden geen hypothesen gevormd voor oorzaken van fluctuaties
- De termen 'budgetten' en 'begrotingen' ontbreken in het model

Met betrekking tot het derde punt kunnen we kort zijn: dat is niet expliciet genoemd, maar is onderdeel van het verwachtingspatroon dat wordt opgebouwd. Ten slotte wordt in zijn reactie de relatie tussen cijferanalyse en ontdekkingsrisico aangekaart, die aanleiding geeft tot een kort nawoord.

1 Cognitief model versus de Nederlandse accountant

Zoals een huisarts zijn dokertas heeft, de timmerman zijn gereedschapskist heeft, zo heeft de accountant zijn dossierkist met een set controlemiddelen, waarvan cijferanalyse er één is. Waar wel eens aan voorbij wordt gegaan, is dat de accountant zijn gereedschap, de set controlemiddelen, moet gebruiken in een omgeving waarin hij communiceert en er daardoor interactie plaatsvindt met andere mensen. Dit betekent dat het toepassen van cijferanalyse op het oog een *techniek* lijkt, maar dat het bij nader inzien een *cognitief en interactief proces* blijkt te zijn. Het toepassen van een techniek is tastbaar en als hapklare brok herkenbaar in een leerboek of audit manual. Het

menselijk denken is echter veel ongrijpbaarder, maar daarom niet minder belangrijk.

Omdat de praktijkliteratuur rond cijferanalyse (ook in Nederland) zich voornamelijk richt op het toepassen van de techniek, is er een rol voor de wetenschap weggelegd om deze beperkte benadering te verbreden met inzichten uit andere vakgebieden. In dat kader hebben Biggs, Mock en Watkins getracht een beslissingsmodel voor het toepassen van cijferanalyse te verwoorden in een auditing setting. Dit model is gebaseerd op een algemeen cognitief model dat relevant kan zijn voor elke persoon die beslissingen moet nemen en is ontleend aan wat al decennia in de psychologie op het gebied van het menselijk beslissingsgedrag is onderzocht. Kenners van de door Blokdijk aangehaalde publicaties van Biggs c.s. weten dat zij gewapend met een zeer uitgebreide praktijkcasus (nota bene vooraf op praktische relevantie beoordeeld door accountants van vooraanstaande accountantskantoren) en een bandrecorder op innovatieve wijze via de techniek van verbale protocolanalyse de eerste stappen naar het beschreven model hebben gezet. Op voorhand is het niet aannemelijk dat het model er anders had uitgezien als Nederlandse accountants hadden geparticipeerd in dit project. Ten eerste is er geen reden om aan te nemen dat de Nederlandse accountant een ander menselijk gedrag vertoont dan ieder ander mens of specifiek de Amerikaanse accountant. Ten tweede zijn de controletechnieken wereldwijd redelijk geharmoniseerd en zijn er geen aanwijzingen dat Amerikaanse accountants deze techniek anders hanteren dan hun Nederlandse collega's.

2 Geen hypothesevorming in de praktijk?

Blokdijk stelt dat het ontwikkelen van hypothesen voor mogelijke oorzaken van fluctuaties een bureau-exercitie is, dat in de praktijk gewoon de mouwen worden opgestroopt en dat daarmee de fase van het vormen van hypothesen gevoeglijk wordt weggelaten. Nu betekent het woord 'hypothese' niets anders dan 'veronderstelling' of 'verwachting' en niet 'vooordeel' zoals Blokdijk de lezers doet vermoeden. De accountant heeft namelijk een verwachtingspatroon opgebouwd vanuit onder andere zijn praktijkervaring, zijn specifieke ervaring met de cliënt en met de branche. Het model vertelt ons niet dat de accoun-

tant terug naar zijn bureau gaat en een half uur achterover leunt om mogelijke oorzaken van fluctuaties te bedenken. De gedachte aan mogelijke oorzaken kan bij wijze van spreken in een seconde plaatsvinden en wordt doorgaans ook niet op papier gezet. Zo zullen meerdere potentiële oorzaken door zijn hoofd kunnen gaan, waarvan hij er enkele snel aan de kant legt vanwege irrelevantie (= de filterfunctie in stap 10 van het model). Kortom, hypothesevorming zoals in het model beschreven, gaat uitstekend samen met het 'handen uit de mouwen steken' in de praktijk.

3 Cijferanalyse en het ontdekkingsrisico

Waardevol is de discussie die Blokdijk aanwakkert over de plaats van cijferanalyse in de controle. Hij stelt dat het doel van cijferanalyse is: richting geven aan de controle, waarmee waarschijnlijk specifiek de initiële cijferanalyse wordt bedoeld en niet de cijferanalyse als gegevensgerichte procedure. Hij stelt dat het cijferanalyserisico wordt verminderd door het uitvoeren van een gerichte steekproef. Blokdijk is met deze opmerking aanbeland bij stap 11 van het beslissingsmodel en daar had door ons inderdaad het Nederlandse accountantsjargon gebruikt kunnen worden. Dat neemt niet weg dat we het over hetzelfde hebben: na het proces van het formuleren van de meest voor de hand liggende oorzaak van de fluctuatie moet de accountant dit verifiëren!

Blokdijk focust de discussie van het cijferanalyserisico op de toetsingsfase van cijferanalyse en dat lijkt de discussie rond cijferanalyse weer terug te brengen bij de basis: is cijferanalyse in essentie een techniek of een beslissingsproces? Doordat hij een eerdere stap van het beslissingsproces (zie paragraaf 2 van dit nawoord) lijkt over te slaan, gaat hij ervan uit dat het cijferanalyserisico (alleen) kan worden verminderd door middel van een kritische steekproef. Niet vergeten moet worden dat het cijferanalyserisico veel omvangrijker is dan alleen de plank mislaan in laatste (test) fase van de cijferanalyse. Immers, als de accountant in een eerdere fase op een dwaalspoor zit en daardoor de onverwachte fluctuatie niet signaleert of te vroeg aan de kant legt, dan zal hij niet eens aan een kritische steekproef toekomen!

Slot

De extra aandacht voor cijferanalyse in dit tijdschrift benadrukt dat dit controlemiddel belangrijk is voor de accountant en dat verbeteringen in de uitvoering van cijferanalyse kunnen leiden tot verhoging van de efficiency en effectiviteit van het controleproces. Aandacht voor het beslissingsproces dat ten grondslag ligt aan het uitvoeren van de techniek van cijferanalyse kan hierbij een constructieve rol spelen.